

James P. Sterba, *Is a Good God Logically Possible?*, Palgrave Macmillan, 2019, 209 s.

Değerlendiren: Elif Nur Erkan Balcı

Genel olarak ateist felsefenin kötülük probleminde kullandığı iki argüman türü vardır. Bunlar mantıksal ve delilsel kötülük problemleridir. İlki ateist filozof John Mackie tarafından geliştirilmiş ve her şeye kadir bir Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün mantıksal olarak birbirleriyle tutarsız olduğu ifade edilmiştir. Bu argümana teist filozof Alvin Plantinga "özgür irade savunusu" ile din felsefesinde oldukça iyi bilinen mantıksal bir argümanla karşı cevap vermiştir. Mantıksal kötülük argümanının Plantinga'nın cevabıyla nispeten gözden düşmesi, ikinci argüman olan delilsel kötülük argümanının gelişmesini sağlamıştır. Delilsel kötülük argümanı ise dünyada kötülüğün miktarı ve mahiyeti ile ilgili örneklerle başvurarak her şeye kadir ve mutlak iyi bir Tanrı'nın var olmasının mantıksal olarak tutarsız olmasa da olası olmadığını ileri sürer. Her iki argüman biçimi de epistemik bir akıl yürütmeyi öne çıkararak Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığının birlikteliğini sorgulamaktadır.

Çalışmanın sahibi çağdaş ateist filozof James Sterba siyaset ve etik alanında çalışmaları olan Notre Dame Üniversitesi Felsefe Bölümü hocasıdır. Sterba, yedi bölümden oluşan bu eseri ile çağdaş din felsefesinde kötülük problemi tartışmasına üçüncü bir argüman biçimi eklemektedir. Bu argüman ahlaksal kötülük problemi argümanıdır ve epistemik değil ahlaki bir akıl yürütmenin kötülük probleminde kullanılmasını savunur. Epistemik bir akıl yürütme, mevcut kötülüğün varlığı ile

@ Dr. Öğretim Üyesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi. elifnurerkanbalci@ibu.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0002-8993-3522>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0334
insan & toplum, 2022; 12(4): 262-267.
insanvetoplum.org

Tanrı'nın varlığının mantıksal olarak tutarlı olup olmadığına bakarken, ahlaki bir akıl yürütme kötülüğün derecesi ve oranıyla iyi bir Tanrı'nın varlığının ahlaki açıdan tutarlı olup olmadığı ile ilgilenir. Sterba, ahlaki argümanın kötülük probleminin pratik alandaki özellikle korkunç örnekleriyle ele alınması gerektiği iddiasındadır. Sterba'ya göre çağdaş felsefedeki mantıksal ve delilci argümanlar ve bunlara karşı geliştirilen teistik cevaplar, Tanrı'nın varlığı ile korkunç kötülüğün varlığı meselesine yalnızca belirli bir oranda çözüm getirmektedir. Buna rağmen kötülük probleminde çoğu insanın konuyla ilgilendiği mesele tam olarak bu değildir. Sorulması gereken ilk soru şudur: Tanrı kötülüğe ve özellikle korkunç bir kötülüğe engel olabileceken niçin engel olmamaktadır? Yazarın burada korkunç kötülüklerden kastı ortalama her insanın korkunç olarak nitelendirebileceği ahlaki kötülüklerdir. Örneğin bir insanın tecavüze veya işkenceye uğraması, vahşi bir şekilde öldürülmesi vb. Sorulması gereken ikinci soru Tanrı'nın varlığının dünyamızda var olan korkunç türden kötülüklerin derecesi ve miktarıyla ahlaki olarak uyumlu olup olmadığıdır. Sterba bu sorunun cevabının ancak ahlaksal kötülük argümanı ile verilebileceğini iddia eder ve söz konusu kitabını, korkunç bir kötülüğe engel olmayan bir Tanrı'nın ahlaki statüsünün sorgulandığı bir eser olarak inşa eder. Bu şekilde Sterba ahlaksal kötülük argümanı ile Tanrı'nın var olmadığını ortaya koyma amacındadır. Bu konu, onun için sadece akademik değil aynı zamanda kişisel de bir uğraştır. Öyle ki yazar, kitapla ilgili çalışmalara başladığı sırada ateizmi seçtiğini ve kitaptaki argümanını iptal edecek sağlam bir karşı tezle karşılaşırsa yeniden teizme döneceğini açıkça ifade eder.

Çalışma genel olarak, kötülük probleminde yaygın olarak kullanılan teistik argümanlarla hesaplaşması açısından öğreticidir. Bu bağlamda kitap, kötülük probleminin eleştirel bir okuması olarak da görülebilir. Eserin bölümler arası kurduğu düşünsel devamlılık ve birbirini takip eden argümanlar zinciri, konunun akademik olarak nasıl çalışılabileceğine yönelik güzel bir örnek oluşturur. Konuyla ilgili zengin bir literatürün ve ayrıntılı dipnotların varlığı ayrıca dikkat çekicidir. Eserin dili alandan uzak bir okuyucunun dahi anlayabileceği açıklığa ve basitliğe sahiptir. Eser, bu özellikleriyle alana ilgi duyanlar açısından dikkate değer bir çalışmadır.

Çalışma, geniş çaplı akademik bir uğraşın spesifik bir çıktısı olarak görülmelidir. Bu çalışması öncesinde yazar, kötülük problemini ahlaki bir bağlamla ele almak amacıyla *John Templeton Vakfı* destekli bir projeye başlar. Proje, ahlaki açıdan kötülük problemini yeniden tartışmak amacıyla Notre Dame Üniversitesi'nde düzenlenen iki konferansa yer verir. Bu konferanslarda sunulan Marilyn McCord Adams, John Hare, Linda Zagzebski gibi önde gelen çağdaş ahlak filozoflarının metinleri Sterba'nın editörlüğünde *Ethics and the Problem of Evil* başlığı ile yayınlamıştır. Değerlendirmesini yaptığımız bu eser ise Sterba'nın söz konusu metinler eşliğinde kendi tezini yeniden gözden geçirdiği, deyim yerindeyse sağlamlaştırdığı son çalışmasıdır.

Yazar kitaptaki temel sorusunu şöyle ortaya koyar: Dünyada var olan ahlaki kötülüğün derecesi ve miktarı karşısında iyi bir Tanrı mantıksal olarak mümkün müdür? Yazarın bu soruya aradığı cevap kendi çalışmasının ortaya koyacağı farklılıkla doğrudan ilişkilidir. İlk olarak, çağdaş felsefede kötülük probleminin epistemolojik bir problem olarak görülmesi ile ilgili olarak giriş mahiyetinde bilgiler verilir. Çağdaş felsefenin problemi tartışma biçimleri etkileyici olsa da Sterba'ya göre problem ahlaki bir problem olarak ele alınmamıştır. Kötülük problemine ahlaki bir mantıkla yaklaşmak ahlak felsefesinin kendi ilkelerinin tartışmaya dahil edilmesi demektir. Bunlar örneğin, "*Çifte Etki Doktrini (Doctrine of Double Effect)*" ya da Hristiyan felsefesindeki adıyla "*Pavlusçu İlke (Paulinien Principle)*" olarak bilinen ahlaki ilkelerdir. Her iki ilke de iyi bir amaç uğruna kötü bir eylemin yapıp yapılamayacağı, yapıldığı takdirde hangi şartlarda mantıksal bir şekilde gerekçelendirilebileceği tartışmasını içerir. Bu iki ilkenin kullanımına çağdaş filozoflardan Judith Thompspon ve Philippa Foot'un geliştirdiği "tramvay örneği" (trolley case) gibi ahlaken ikilemler konularda rastlasak da kötülük problemi tartışması bu ilkelerin kullanılmadığı bir alan olarak gözükmektedir. Yazara göre bu önemli bir eksikliktir.

Sterba kitaptaki temel çıkış noktasını kanaatimizce eksik ifade eder. Nitekim kötülük probleminin bir ahlak problemi olarak düşünülmesi, Sterba'nın bu eserinden çok daha öncedir. Özellikle David Hume ile birlikte felsefede öne çıkan "Tanrı iyi ise bunca kötülük neden var?" ortalamasındaki serzeniş, sadece mantıksal değil aynı zamanda ahlaki bir serzeniş olarak da anlaşılmalıdır. Dolayısıyla kötülük problemi tarihte hiçbir zaman ahlaki ilgilendirmeyen bir tartışma olarak görülemez. Nitekim tarihte Hristiyanlıkta ve özellikle İslam'da felsefe ve kelam tartışmalarında kötülük problemi Tanrı'nın ahlaksal bir fail olup olmadığı tartışmasını zengin bir şekilde barındırır. Ancak böyle bir tartışma, kötülükle Tanrı'nın varlığının ahlaki uyumunu sorgulama şeklinde bir argüman biçimini almamıştır. Nitekim günümüzde bir din felsefesi kitabında da kolaylıkla bulacağımız ahlaki kötülük başlıklarında problemin ahlaki bir argüman eşliğinde tartışılmasına rastlamayız.. Bu durum Sterba'nın da ifade ettiği gibi şaşırtıcıdır. Kitabın bu eksikliğe temas etmesi ve bu eksikliği doldurma yönündeki çabası önemli bir katkıdır.

Eser kötülük problemine yönelik teist argümanlardan, Plantinga'nın "özgür irade savunusu"nu merkeze alır. Yazara göre, Plantinga'nın "savunusu" ahlaki kötülüğün derecesi ve miktarı göz önünde bulundurulduğunda başarısız bir teoridir. Sterba burada kötülüğün varlığının Tanrı'nın varlığı ile mantıksal uyumundan çok kötülüğün miktarı ve derecesinin Plantinga'nın özgür irade savunusuyla haklı çıkarılamayacak oluşuyla ilgilenir. Çünkü korkunç kötülük örneklerinde ortaya çıkan ve Tanrı'nın engellemeyip izin verdiği yaşamsal özgürlük kayıpları Plantinga'nın özgür irade

savunusunun altını oymaktadır. Yazar, bu türden bir kötülüğün Tanrı'nın varlığı ile ahlaki uyumu konusunda daha farklı türden bir gerekçelendirmenin aranması gerektiği kanaatinde. Ona göre, herkesin özgür iradesini garantilemeyen bir özgür irade savunusu ahlaken savunulamazdır. Burada yazarın, kötülüğün varlığını özgür iradenin varlığı ile ahlaki olarak gerekçelendirilmesinde Plantinga'nın "özgür irade savunusu"nu baz alması anlaşılır değildir. Çünkü yazarın da ifade ettiği gibi Plantinga'nın savunusu ahlaki değil epistemik bir mantığı gözetir. Dolayısıyla Plantinga'nın özgür irade savunusunu, kendisinin bizzat hedeflemediği bir yapıya sahip olmadığı için başarısız olarak değerlendirmek anlamlı gözükmemektedir. Bununla birlikte yazarın bir özgür irade savunusunun özgür iradenin daha fazla arttırılmasını amaçlaması gerektiği ve bu nedenle Plantinga'nın bunu ıskalamış olduğu tespiti ilginç ve dikkat çekicidir.

Dünyadaki ahlaksız eylemlerin korkunç kötü sonuçlarına izin veren bir Tanrı'nın eylemi özgür irade savunusuyla gerekçelendirilemiyorsa bu durumda Tanrı'nın kötülüğe izin vermede başka nedenleri mi vardır? Bu soru yazarın ilerleyen bölümlerde genişçe ele aldığı bir sorudur. Öncelikle yazar, çağdaş felsefede bilinen, kötülüğün varlığı ile Tanrı'nın varlığının uyumunu savunan "ruh- yapma teodisesi"ni analiz eder. Tanrı'nın korkunç bir kötülüğe izin vermesi, insanların ruhsal gelişimine bir imkan sağlamak için midir? Ancak, yazara göre ruh-yapma teodisesi de Tanrı'nın kötülüğe izin vermesini gerekçelendiremez. Zira bu dünyada bir ruh yapma fırsatına sahip olmak, insan için hayati bir özgürlüğe sahip olmaya doğrudan bağlıdır ve dünyamızda bu özgürlüğün net kaybı, anlamlı şekilde bir ruhsal olgunlaşma fırsatının da kaybıyla sonuçlanacaktır. Bu durumda yazara göre, Tanrı'nın kötülüğe izin verme gerekçesi ruh-yapma teodisesi ile de açıklanamaz.

Yazarın analiz ettiği diğer bir argüman Hristiyan felsefede Pavlusçu ilke olarak bilinen ve İncil'de Pavlus'un "kendisinden iyilik çıkacak [diye] hiçbir kötülüğü yapma!" (Romalılar 3:8) şeklindeki ahlaki argümandır. Bu bağlamda teistler, Tanrı'nın kötü bir eylemde bulunmayacağını ancak Tanrı'nın bazı iyilerin gerçekleşebilmesi amacıyla kötülüğe izin veriyor olduğunu düşünürler. Sterba burada bir eylemi yapmak ile ona izin vermek arasında elbette bir fark olduğunu, ikincisinin daha kötü olacağını teslim eder. Ancak o, kitabı boyunca odaklandığı korkunç kötülük örneklerinin bu ayrımla açıklanamayacağını, bunun Pavlusçu ilkenin açık bir ihlali olacağını altını çizer. Yazar ayrıca bu kısımda Tanrı'yı adil bir siyasi devlet ile de kıyaslar. Adil bir devlet, vatandaşlarının yalnızca yaşamsal özgürlüklerine müdahaleleri önlemekle değil, aynı zamanda onların bu özgürlüklerini teşvik etmekle de sorumludur. Adil bir Tanrı da adil bir devlet gibi benzer ilgilere sahip olmalıdır. Adil Tanrı, hiç değilse bir adil devlet kadar potansiyel mağdurların yaşamsal özgürlüklerinin başkaları tarafından ihlal edilmesini en baştan önlemelidir.

Sterba, takip eden kısımlarda, başarısız gördüğü çözüm önerilerine alternatif olarak şüpheli teistik tavrı analiz eder. Şüpheli teizm, Tanrı'nın kötülüğe izin vermesinin nedenlerini bilip bilemeyeceğimiz konusunda şüpheli bir tavrı benimseyen teistik bir argümandır. Sterba burada kötülük probleminde şüpheli teizmin çağdaş savunucularından Michael Bergmann'ın tezlerine odaklanır. Bergmann için bazı eylemler kendi içinde ahlaki olarak yanlış olsa da ahlaki doğruluğu veya ahlaki yanlışlığı sadece genel sonuçlarıyla belirlenebilen eylemler vardır. Sterba ise Tanrı'nın bizim kendi çabamızla genel sonuçlarını hiçbir zaman tam olarak idrak edemeyeceğimiz, bize göre korkunç olan eylemlere izin vermesinin söz konusu şüpheli tavrıyla ahlaken gerekçelendirilemeyeceğini düşünür. Bunun nedeni tanrısal nedenlerin insan aklı tarafından bilinemeyecek olması ve dolayısıyla bu nedenlerin bizim açımızdan ahlaki nedenler olarak düşünülemez olmasıdır.

Teistik argümanlar kötülük problemi karşısında Tanrı'nın varlığını ahlaken gerekçelendiremiyorlarsa bu durumda Tanrı ahlaki bir fail olmayabilir mi? Çağdaş teist din felsefecilerinden Brian Davies, Aquinas'tan yola çıkarak Tanrı'nın insan gibi ahlaki bir fail olmadığı ve dolayısıyla kötülük problemi ile ilişkilendirilemeyeceğini savunur. Sterba, Davies'in yorumunun geleneksel teizm içinde karşılık bulamayacağını, Tanrı'nın ahlaki bir fail olduğu varsayımından kutsal metinlerdeki ahlaki öğütler sebebiyle tutarlı bir şekilde vazgeçilemeyeceğini düşünür. O bu noktada ahlaki bir fail olmayan böyle bir Tanrı'nın teizmin ne işine yarayacağını haklı bir şekilde sorgular.

Kötülük probleminde Hristiyan teolojinin güçlü argümanlarından bir diğeri ise kötülüğün varlığının kurtuluş fikriyle gerekçelendirilmesidir. Sterba, kötülüğün inananların kurtuluşa ermesine sebep olduğu şeklindeki dini inancı da mantıksal olarak reddeder. Çünkü, yazara göre, Tanrı daha zararlı sonuçlar üretmeden veya daha faydalı sonuçlardan vazgeçmeden insanlığın kurtuluşuna yine de imkan tanıyabilirdi. Bu durumda Tanrı, kullarını işledikleri günahlardan ötürü kurtarmadan önce bir eylemin korkunç kötü sonuçlarını önlemeyi hem zamansal hem de ahlaki olarak öncelikle düşünmelidir.

Yazar kitabın son bölümünde doğal kötülüklerle ahlaki kötülükler arasındaki ilişkiye dikkat çeker. İlk olarak, Sterba burada doğal kötülüklere Tanrı'nın izin verişinin ahlaki bir problem doğurmadığı kanaatindedir. Çünkü bu kötülükler tabiatın kendi içindeki düzeni için elzemdir. Ancak bazı doğal kötülükler, insan hayatında korkunç sonuçlara sebep olmaktadır. Özellikle insanların temel refahını bozan bir doğal kötülük olduğunda, daha fazla insana zarar gelmeden bu tür doğal kötülüklerin meydana gelmesini önlemek, en azından sonuçlarını önlemek veya hafifletmek gerektiğini düşünürüz. Yazara göre Tanrı, doğal kötülüğün insanlık üzerindeki korkunç sonuçlarına da izin vermemelidir.

Sterba'nın söz konusu çalışmasında yukarıdaki tüm argümanlarında tekrar eden yapısal bir müphemlik göze çarpmaktadır. Bu ise Sterba'nın ne tür bir Tanrı'dan bahsediyor oluşunun net olmayışıyla ilgilidir. Sterba, eserinde Tanrı kavramından teizmin Tanrı'sını anladığını ifade etse de kötülüğün varlığı ile ilişkilendirdiği bu Tanrı gerçekten teizmin Tanrı'sı mıdır? Çünkü teizmin Tanrı'sının kötülüğe izin vermesi ancak belirli teistik bağlamlarla anlaşılabilir. Diğer bir ifadeyle teizmde kötülüğün varlığı, Tanrı'nın varlığı karşısında bağımsız bir varlığa sahip değildir. Örneğin Tanrı, sadece iyi ve mutlak kudret sahibi bir Tanrı değil, aynı zamanda kendisi ile kulları arasında ahlaki bir ilişki kuran, kullarına karşı lütuf sahibi, evreni belirli bir hikmetle yaratmış, kulunu imtihan eden, adil, cömert, kullarına asla zulmetmeyen, adaleti gereği ödül ve ceza veren gibi klasik teizmin benimsediği metafizik, ontolojik ve ahlaki özelliklere sahip bir Tanrı'dır. Kötülüğün varlığına yönelik herhangi bir değerlendirme, eğer teizmin Tanrı'sı ile irtibatlandırılacaksa, bu teistik içeriklerden ayrıştırılmaz. Sterba'nın kitabında temel aldığı iyi bir Tanrı bu özelliklere de sahip midir? Eğer değilse bu durumda Sterba tüm tezlerinde haklıdır. Örneğin özgür iradenin korkunç bir kötülükle sona ermesi ve kişinin ruh-yapma imkanından mahrum kalması kişi için oldukça haksız bir finaldir. İyi bir Tanrı buna nasıl müsaade edebilir? Ancak aynı Tanrı'nın insan ile imtihan, ödül, ceza, adalet gibi ahlaki bir ilişki içinde olması Tanrı'nın kötülüğe niçin müsaade ettiğine yönelik önemli bir açıklama alanıdır. Bu açıklamaların özellikle İslam düşüncesinde uzun bir tarihi vardır. Elbette bu açıklamaların kötülük problemini çözdüğü ya da çözebileceği iddia edilemez. Ancak Tanrı-insan ve evren arasındaki söz konusu bağlamları meseleye dahil etmeden tabiri caizse Tanrı'nın varlığı ile kötülüğün varlığını kendi bireysellikleri içinden açıklamak, Epikür'den beri sorulagelen "Tanrı varsa kötülük niçin var?" sorusunu kaçınılmaz olarak kısır cevaplara mahkum eder. Bu durum, ya Sterba gibi Tanrı'nın varlığını ahlaki açıdan reddetmekle ya da Tanrı'yı ahlaki bir fail olarak görmemekle sonuçlanır. Böyle bir Tanrı ise Sterba'nın haklı olarak ifade ettiği gibi teizmin hiçbir işine yaramaz. Aynı şekilde Sterba'nın adil devlet ile adil Tanrı kıyaslaması da aynı belirsizliğin kurbanı olarak gözükür. Teizmin adil Tanrı'sı kendisi ile kulu arasında ahlaki bir ilişki tesis eder ve buna göre insan, Tanrı karşısında sorumlu olduğu gibi Tanrı da insana ahlaki karşılıklar vermekle sorumludur. Ancak adil bir devlet ile vatandaşları arasında aynı türden ahlaki bir ilişki yoktur. Dolayısıyla Sterba burada iki farklı ilişki türünü birbiriyile kıyaslamaktadır.

Yazarın eserinde eksik bıraktığı bu noktaların ortaya çıkardığı problemler kötülük probleminin çağdaş teist felsefe içinde nasıl çalışılması gerektiği noktasında oldukça öğreticidir. Tanrı'nın insanla ve evrenle olan ilişkisinin analizini yapmadan kötülük probleminde Tanrı'yı aklamaya çalışmak Tanrı'nın konumunu ahlaken anlaşılabilir kılacaktır. Evet, Tanrı kötülüğün varlığı karşısında ahlaki bir akıl yürütmeye aklanabilmelidir. Sterba bu konuda oldukça haklı olsa da bu haklılığı tartışma biçimleri sorunludur.